

**REPUBLIKA SLOVENIJA
USTAVNO SODIŠČE**

prof. dr., dr. hc. JANEZ KRANJC
zaslužni profesor
Pravne fakultete v Ljubljani

SLAVNOSTNI GOVOR

DAN USTAVNOSTI

20. december 2018

Ljubljana

Spoštovani gospod predsednik Republike Slovenije, spoštovani gospod predsednik Ustavnega sodišča Republike Slovenije, spoštovane sodnice in sodniki Ustavnega sodišča, visoki zbor,

Rimski klasik Florentin opredeljuje svobodo kot naravno možnost storiti tisto, kar nekdo želi, če mu tega ne preprečujeta sila ali pravo. (Flor. D. 1, 5, 4 pr.: *Libertas est naturalis facultas eius quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure prohibetur*).

Človekova svoboda ima dva vidika. Prvi je fizični vidik svobode, ki jo omejujejo biologija in fizikalni zakoni. Zaradi njih mora človek jesti in spati, ne more leteti ipd.

Drugi je svoboda kot pravni in filozofski pojem, ki ga omogočajo in opredeljujejo pravne norme ter dejanske razmere v družbi. Ta vidik svobode je po svoji naravi kulturni pojav, zaradi česar je količina tovrstne svobode opredeljena s konkretno ravnijo kulturne zavesti in posledično z naravo družbenih odnosov. Če bo raven kulturne zavesti dovolj visoka ne bo prihajalo do zlorab v imenu svobode, hkrati pa bo posameznik sprejemal omejitve v imenu prava in spodobnosti.

Normativne omejitve svobode posameznika delujejo splošno in same po sebi na temelju kulturne (pravne) zavesti in praktičnih generalno preventivnih razmislekov. Posamično delujejo pravne omejitve svobode prek individualnih pravnih aktov, predvsem sodnih odločitev, ki hkrati predstavljajo konkretizacijo in udejanjenje normativnih omejitev.

Sodstvo zato ni le institucija, ki rešuje spore in zagotavlja mirno sožitje med ljudmi, marveč je pomemben dejavnik udejanjanja pravnega reda in pravnih vrednot v določenem okolju. Učinkovito in pravično sodstvo je znak, da pravni red dejansko deluje. Bistvena pri tem ni oblika, torej število sodnikov in sodišč, kroj in barva njihovih tog, dolžina obrazložitvev ipd., temveč vsebina in dokončnost sodnih odločitev, predvsem pa njihova skladnost s temeljnimi pravnimi načeli in vrednotami. S tem lahko sodstvo najbolj učinkovito utrjuje kulturno pravno zavest in prepričanje, da je treba sodne odločitve sprejemati kot dokončne, jih spoštovati in se jim brez pridržka podrediti.

Pri izvrševanju te naloge se sodstvo sooča z različnimi endogenimi in eksogenimi problemi.

Med endogenimi problemi velja predvsem omeniti, da so sodniki ljudje z običajnimi človeškimi lastnostmi in slabostmi. Če hočejo ti običajni ljudje

dostojno opravljati sodniško službo, morajo imeti določene osebne kakovosti. Med njimi izstopajo predvsem tri: pogum, nepristranskost in strokovnost.

Čeprav je strokovnost do določene mere tehnično vprašanje, se v primeru sodnika ne bi smela omejevati na reproduktivno védenje. Želeli bi si čim več tiste ustvarjalne bistrine, ki je značilna za vrhunske pravnike in pomeni prehod od razumevanja in ponavljanja obstoječih vzorcev k iskanju novih, elegantnih poti in rešitev. Osnovna pravniška izobrazba se praviloma pridobi v času študija, saj praksa ni čas za sistematično pridobivanje znanja. Pravni študij mora oblikovati širše obzorje ter zagotoviti sistematično in celovito pravno izobrazbo, ki jo praktično delo ne more dati, lahko (in mora) pa jo dopolnjevati.

Pravni študij bi moral bodočim pravnikom dati tudi vrednostne usmeritve, jih opozoriti na etične razsežnosti pravniškega dela in predvsem zbuditi ter spodbuditi občutljivost za tovrstna vprašanja. Strokovno znanje se ne sme omejevati le na pravno znanje. Dober je tisti pravnik, ki dobro pozna pravo in razume človeško naravo. Zato bi morala biti cilj pravniškega izobraževanja širša splošna in pravna omika, ki bi dajala zmožnost razumeti človekove vzgibe in, kot je dejal Ulpijan (D. 1, 1, 1), ločiti »pravično od nepravičnega, dovoljeno od nedovoljenega«.

Strokovno znanje ne obsega le poznavanja veljavnega prava in veščine njegove razlage, marveč tudi zmožnost najti bistvo problema, pa tudi sposobnost jasnega in konciznega izražanja, ki se bo uspešno uprlo skušnjavi dolgovezenja oziroma uporabe tehnike *izreži in prilepi*.

O neodvisnosti sodstva, ki je eden od temeljev pravosodja, je veliko govora. Bistveno manj pozornosti pa je deležno vprašanje sodnikove nepristranskosti. Neodvisnost sodstva je v prvi vrsti vprašanje institucionalne ureditve sistema pravosodja, na katero posamezen sodnik nima vpliva. Nasprotno pa je nepristranskost osebna lastnost in kot taka stvar vsakega sodnika, njegove kulture in širine. Gre za subtilno in zelo ponotranjeno osebno zmožnost, zavedati se svoje pristranskosti in storiti vse, da bi ta ne vplivala na odločanje. Pri tem ne gre le za zelo človeške simpatije in antipatije, ki so rezultanta naših estetskih predstav, preteklih dobrih ali slabih izkušenj, posploševanj in predsodkov, temveč tudi za svetovnonazorske poglede, zaradi katerih dajemo prednost svojim in zavračamo tuje. Gre za predsodke, ki se jih pogosto niti ne zavedamo. Dojemamo jih kot nesporna dejstva in jih skušamo racionalizirati z različnimi dogodki in pojavi iz preteklosti ali sedanjosti in so morda rezultat družinskega okolja, vzgoje, oportunitizma, apostazije ipd.

Nepristranskost ni lastnost, ki bi jo mogli zagotoviti s predpisom oziroma sistemsko. Njeno zagotavljanje je oseben in neprestan boj s skušnjavo, da bi dali prednost tistemu, k čemur nas podzavestno vleče, pa za to ni podlage v dejstvih

ali pravnih predpisih. Morda bi lahko rekli, da predstavlja nepristranskost vrh individualne pravne kulture, podobno kot predstavlja sprejemanje sodnih odločitev kot dokončnih odločitev v sporu vrh kolektivne pravne kulture.

Enako pomemben kot strokovnost in nepristranskost sodnika je njegov osebni pogum. Gre za osebno krepost, ki ni pripravljena popustiti pred pritiski, ker verjame, da je treba odločati po pravu. Ko govorimo o pogumu, imamo navadno pred očmi grožnje in nasilje. Ob tem neredko pozabljamo, da pritisk na sodnika ni samo konkretna grožnja ali nasilje, temveč deluje kot neprestan pritisk tudi odsotnost enačenja posameznega sodnika s celotnim sistemom. Vtis je, da državne institucije posameznega sodnika puščajo na cedilu. Ko je pred leti pred hišo sodnice eksplodirala bomba, se ni zgodilo nič. Ko nezadovoljna stranka toži sodnika, se zadeva obravnava kot vse druge, čeprav je jasno, da gre za maščevanje, ustrahovanje ali šikaniranje. V času, ko se razrašča organizirani kriminal, je sodnik, ki sodi v tovrstnih zadevah, izpostavljen povsem konkretni nevarnosti. Če ve, da ostaja sam, in da ga nihče ne bo zares zaščitil, bo le težko opravljal svoje delo. Človeško je, da bo razmišljal o različnih procesnih možnostih, s pomočjo katerih se bo mogoče izogniti obsodbi.

Poleg teh, sistemsko pogojenih okoliščin, ki od sodnikov terjajo pogum, pa obstajajo tudi druge. V prvi vrsti gre za pogum, biti drugačen in iti svojo pot. To ne velja le v primerih, ko se je treba pri odločanju zoperstaviti večinskemu mnenju ali prevladujoči praksi, temveč tudi, ko gre za pritiske medijev. Ti radi že pred ali na začetku sodnega postopka izrekajo sodbe in pritiskajo na sodnike. Upreti se medijski sodbi, ni lahko. Sodnik končno živi v povsem konkretnem okolju, ima družino ipd. Njegove odločitve zato pogosto vplivajo tudi na njegove bližnje, ki morda ne bodo vedno razumeli, zakaj jih izpostavlja. Ko bo sodnik odločal ali sodeloval pri odločanju v odmevni zadevi bo zato nehote tudi pod pritiskom pomislekov svojih bližnjih, kar bo še dodatno oteževalo njegovo delo in slabilo njegovo načelnost.

Vendar pa pogum ni potreben le takrat, ko se je treba zoperstaviti pritiskom. Podobno ali še huje je, ko se mora sodnik upreti poskusom korupcije, ki ima, kot vemo, tisoč nedolžnih obrazov. Odpor proti korupciji ni le vprašanje volje in doslednosti, marveč tudi zmožnosti prepoznati njene številne preobleke. Biti dosleden in zavrniti ponujeno uslugo ni niti lahko niti preprosto. Zahteva načelnost in zmožnost prepoznati resnične vzgibe človeških ravnanj, kar je v končni fazi temeljna lastnost dobrega sodnika.

Med eksogenimi problemi, s katerimi se sooča sodstvo, so verjetno najpomembnejši kakovost zakonodaje, institucionalna ureditev sodstva in vpliv nepravnega, lahko bi rekli političnega načina razmišljanja.

Sodnik sodi po ustavi in zakonu. Težko si je predstavljati, da bo sodil dobro, če se bo držal slabih zakonov. V takem primeru je razpet med spoštovanjem temeljnih pravnih načel in spoštovanjem predpisov. Slab zakon ni nujno protiustaven. Zato Ustavno sodišče, ki odloča o ustavnosti zakonov, ne more reševati vsebinskih in nomotehničnih problemov.

V zakonodajnem postopku gre, kot vemo, v pretežni meri za igro političnih interesov, ki se ubesedijo kot pravne norme. Politično razmišljanje zato v določenem obsegu nujno vstopa v normativni svet. Naloga sodišč je, da takega načina razmišljanja ne posvojijo oziroma ne dovolijo, da bi izrinil pravni način razmišljanja in odločanja, ki ga povzema maksima *da mihi facta, dabo tibi ius* – daj mi dejstva, dal ti bom pravico.

Politika se opredeljuje kot *proces sprejemanja odločitev, ki veljajo za člane določene skupnosti*. Odločitve tehnične narave temeljijo na argumentih, vrednostne odločitve, ki so značilne za politiko, pa na načinu sprejemanja. V demokraciji se politične odločitve sprejemajo z večino. Odločilni pri tem so cilji in pričakovanja, ne pa nujno dejstva in resnica. Za politično odločanje je resnica samo ena od okoliščin, ki se v kontekstu interesov lahko upošteva ali ne. Politike resnica ne zanima, vsaj ne v procesu odločanja. Nasprotno temu je pravo, kot pravi Radbruch, resničnost, katere smisel je, da služi ideji prava. Ideja prava pa je pravičnost. Ta je, kot pravi, *osebno prepričanje, ki teži k objektivni pravičnosti, kakor na primer iskrenost k resnici*. Za dosego pravičnosti je treba poleg enakosti upoštevati tudi resnico, torej dejstva.

Politično, kot vrednostno in interesno pogojeno odločanje o zadevah skupnosti, je bistveno različno od pravnega. Prenašanje političnega razmišljanja v pravno odločanje je zato pogubno, saj slabi pravno varnost, normativnost in enakost kot tri od štirih značilnosti prava, o katerih govori Arthur Kaufmann v svojem pismu Finnu Baumannu.

To ne pomeni, da je politika slaba in pravo dobro. Pomeni le, da sta načina razmišljanja in predvsem odločanja bistveno različna in med seboj nezdružljiva. Odločitve ustavnega sodišča, ki imajo neposredne politične posledice, zato niso (oziroma ne smejo biti) politične odločitve. Če bi bile, bi ustavno sodišče prenehalo biti sodišče in bi se *de facto* spremenilo v politično telo.

V naravi politične oblasti je, da hoče biti absolutna in trajna. Zato si želi podrediti tudi pravo. To ji v določeni meri uspeva na normodajnem področju, redkeje pa na področju pravosodja. Pri tem ne gre le za problem posrednega vplivanja politike na sodne odločitve preko ideološke opredelitve sodnikov, kar je bilo morda značilno za polpretekli čas. V današnjem času, v katerem prevladuje apolitična porabniška ideologija, je tovrstna nevarnost manjša. To kajpak ne pomeni, da

porabniška miselnost, ki predvsem ne priznava imaterialnih vrednot, ne vpliva na pravno razmišljanje pravnikov.

Vdiranje političnega razmišljanja v pravo se danes verjetno dogaja predvsem posredno, preko splošnega družbenega ozračja.

Eden takih primerov je politična korektnost. Njeno bistvo je v politizaciji jezika, ki je, kot vemo, temeljno orodje prava. Vrednostni predznaki, ki se dajejo posameznim izrazom, onemogočajo nevtrarno komuniciranje. Izraz, ki se mu pripisuje neprimerno miselno ozadje, postane neprimeren. V imenu strpnosti, miroljubnosti ipd. se preganjajo ali uvajajo posamezni izrazi in kriminalizirajo tisti, ki bi jih (ne) uporabljali.

Na normativni ravni je najbolj vidna posledica tega izginjanje nekaterih ustaljenih vidikov abstraktnega izražanja. Uporaba abstraktnega moškega spola se npr. šteje za neprimerno in jo je treba nadomestiti z uporabo oblik za različne spole. Da se s tem zmanjšujeta določnost in jasnost predpisov, ni treba posebej poudarjati. Pogosto uporabljena absolutorna klavzula, da se moška spolna oblika nanaša na vse spole, prinaša le navidezno rešitev, saj še dodatno poudarja slovo od abstraktnega pravnega izražanja, za katero je bila uporaba abstraktnega spola samoumevna.

Neposredna posledica politične korektnosti je emocionalizacija pojmov. Jezik ni več sredstvo za prenos sporočil, temveč vse bolj prepoznavni znak pripadnosti politični usmeritvi, ki se potem opredeljuje kot napredna ali kot ekstremistična. Pojmi, ki jih pravo uporablja, morajo biti jasni, nedvoumni in brez vnaprejšnjih vrednostnih predznakov. V luči politične korektnosti imajo nekateri izrazi apriorni predznak. Politična korektnost predstavlja nevarnost za pravni način razmišljanja, ker emocionalizira jezik, spodbuja samocenzuro, hkrati pa ne pogloblja omike in kulture izražanja, saj ostaja na ravni domnevno nesprejemljivih besed, ne pa misli, ki so narekovale njihovo uporabo.

Ena od posledic oziroma odrazov politične korektnosti je koncept sovražnega govora.

Naš kazenski zakonik ga vsebinsko opredeljuje v kaznivem dejanju javnega spodbujanja sovraštva, nasilja in nestrpnosti (297. člen KZ-1).

Neopredeljenost pojma, odprtost zakonske opredelitve in potencialna vseobsežnost tega kaznivega dejanja sta lahko priročno orodje za kriminalizacijo vsega in vsakogar, predvsem pa za uporabo samega pojma v politične namene. V resnici politiki in različna gibanja kar tekmujejo med seboj pri obsojanju

sovražnega govora. Vtis je, da se pojem uporablja predvsem kot orodje za obračun z idejnimi nasprotniki. Od sodstva pričakujejo, da jim bo pri tem pomagalo.

Leta 2013 je Vrhovno državno tožilstvo sprejelo pravno stališče o pregonu kaznivega dejanja javnega spodbujanja sovraštva, nasilja ali nestrpnosti po 297. členu KZ-1. Zavzelo se je za pravno in neaktivistično obravnavanje tega kaznivega dejanja.

Morda je to trezno stališče eden od vzrokov, da nekateri govorijo o sovražnem govoru in kaznivem sovražnem govoru. V resnici je zunaj pravosodja pristop boja proti sovražnemu govoru izrazito aktivističen in emocionalen. Podobno kot v boju z nestrpnostjo do katere moramo biti po mnenju nekaterih nestrpni, se zdi, da je treba sovražni govor sovražiti oziroma klin izbijati s klinom. S tem ne želim reči, da sta *Svet za odziv na sovražni govor*, oziroma *Memorandum zaveze za delovanje proti sovražnemu govoru* brez pomena. Gre za obliko političnega delovanja, ki skuša s svojim načinom razmišljanja vplivati na prakso v zvezi 297. členom KZ-1. Vendar sta pravni in na drugi strani aktivistično-emocionalni pristop povsem različna in po mojem mnenju nezdružljiva. Ob tem je bistveno, da pravosodna sfera ohrani svojo avtonomijo ter kaznivo dejanje po 297. členu KZ-1 preganja ob upoštevanju vseh razsežnosti vloge in poslanstva kazenskega prava. Predvsem pa se mora izogibati emocionalizaciji pojmov in pristopa.

O institucionalni ureditvi pravosodja na tem mestu ne bi govoril. Opozoril bi le na negativne posledice, ki jih imajo na delo sodišč in sodnikov prepogoste reforme sistema, oziroma na povsem voluntaristične in neutemeljene zahteve po odpravi trajnega sodniškega mandata.

Med eksogenimi nevarnostmi za pravo in pravni red je treba omeniti tudi rušenje ugleda sodstva. Čeprav je morda mogoče razumeti razočaranje nekaterih ljudi, ki na sodišču niso uspeli, oziroma njihovo ogorčenje, če se jim je »pravnomočno«
zgodila krivica, so vsesplošno udrihanje po »krivosodju«
in demonstracije pred sodišči nesprejemljive. Sodstvo je in ostaja glavno jamstvo za mirno sožitje v družbi. Izguba zaupanja vanj pomeni izgubo bistvenega dela pravne kulture in bolj ali manj tudi konec organizirane človeške družbe. Zato je odgovornost sodstva, da svoje delo opravlja učinkovito in v skladu s temeljnimi pravnimi vrednotami.

Čeprav je vprašanj, o katerih bi bilo v tej zvezi mogoče spregovoriti, še več, mi dovolite, da sklenem svoje razmišljanje s čestitkami za Dan ustavnosti in zahvalo za Vaše delo. Cenim Vašo strokovnost, predanost in vestnost ter hkrati Vaš doprinos k ugledu sodstva. Čeprav ustavno sodišče ni del rednega sodstva, ga običajni ljudje dojemajo kot takega. Njegove odločitve so v družbi verjetno najbolj odmevne in najbolj vidno merilo neodvisnosti in samoniklosti sodnega

odločanja. S ponovno iskreno zahvalo za povabilo in prijaznimi voščili za prihajajoče praznike Vam želim, da bi uspešno nadaljevali po tej poti.

Hvala lepa!

Janez Kranjc